

HET METEN VAN DE WERELD

Ander werk van Daniel Kehlmann in vertaling

Ik en Kaminski (roman, 2004)

Roem (verhalen, 2009)

F (roman, 2013)

Je had moeten gaan (novelle, 2016)

Tijl (roman, 2017)

Lichtspel (roman, 2024)

DANIEL KEHLMANN

HET METEN
VAN DE WERELD

Vertaald door
Jacq Vogelaar

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2024

Deze uitgave is mede totstandgekomen dankzij een subsidie van het Goethe-Institut.

Eerste druk, 2006; dertiende druk, 2024

Oorspronkelijke titel *Die Vermessung der Welt*
Rowohlt Verlag, Reinbek

Copyright © 2005 by Rowohlt Verlag GmbH,
Reinbek bei Hamburg

Copyright translation © 2006 erven Jacq Vogelaar/
Em. Querido's Uitgeverij BV, Weteringschans 259,
1017 XJ Amsterdam

Omslag Roald Triebels
Omslagbeeld F.G. Weitsch, *Alexander von Humboldt aan de Orinoco* (fragment), 1806, Nationalgalerie Berlijn
Foto auteur Jan Frankl

ISBN 978 90 253 1796 6 / NUR 302
www.querido.nl

DE REIS

In september 1828 verliet de grootste wiskundige van het land voor het eerst sinds jaren zijn geboorteplaats om aan het Congres van Duitse natuuronderzoekers in Berlijn deel te nemen. Uiteraard wilde hij er niet heen. Maandenlang had hij geweigerd, maar Alexander von Humboldt had voet bij stuk gehouden tot hij op een zwak moment, en in de hoop dat het nooit zover zou komen, had toegezegd.

Nu had professor Gauß zich in bed verstoppt. Toen zijn vrouw hem maande op te staan, de koets stond te wachten en het was een verre reis, klampte hij zich aan zijn hoofdkussen vast en probeerde Minna te laten verdwijnen door zijn ogen te sluiten. Toen hij ze weer opendeed en Minna er nog altijd was, noemde hij haar een lastpak, beperkt van geest en het ergste wat hem de laatste jaren overkomen was. Toen ook dat niet hielp, schoof hij het dekbed van zich af en zette zijn voeten op de grond.

Grimmig en ternauwernood gewassen liep hij de trap af. In de woonkamer stond zijn zoon al met de ingepakte reistas op hem te wachten. Toen Gauß hem zag, kreeg hij een woedeaanval. Hij brak een pot die in de vensterbank stond aan stukken, stampvoette en sloeg om zich heen. Hij bedaarde niet eens toen Eugen aan de ene en Minna aan de andere kant hun handen op zijn schouders legden en hem bezwoeren dat men goed voor hem zou

zorgen, dat hij gauw weer thuis zou zijn, en dat het even snel voorbij zou gaan als een boze droom. Pas toen zijn stokoude moeder, door het lawaai gealarmeerd, uit haar kamer kwam, hem in zijn wang kneep en vroeg wat er met haar dappere jongen gebeurd was, kwam hij tot bezinning. Koeltjes nam hij afscheid van Minna; zijn dochter en zijn jongste zoon aaide hij verstrooid over hun hoofd. Daarna liet hij zich de koets in helpen.

De tocht was een kwelling. Hij noemde Eugen een mislukkeling, pakte de knoestige studentenstok van hem af en haalde met alle kracht uit naar diens voet. Een tijdlang keek hij met gefronste wenkbrauwen uit het raam, en vroeg toen wanneer zijn dochter eindelijk eens ging trouwen. Waarom wilde zij niemand, wat was het probleem?

Eugen streek zijn lange haar naar achteren, kneep met beide handen zijn rode muts fijn en wilde geen antwoord geven.

Kom op, zeg het maar, zei Gauß.

Om eerlijk te zijn, zei Eugen, zijn zuster was niet erg mooi.

Gauß knikte, het antwoord overtuigde hem. Hij vroeg om een boek.

Eugen gaf hem het boek dat hij zojuist had openge-slagen: *Deutsche Turnkunst* van Friedrich Jahn. Het was een van zijn lievelingsboeken.

Gauß probeerde te lezen, maar keek al na enkele se-conden op van zijn lectuur en klaagde over de nieuwer-wetse leren vering van de koets, waardoor je nog misse-lijker werd dan gewoonlijk. Binnenkort, verklaarde hij, zouden machines de mensen met de snelheid van een af-geschoten projectiel van de ene stad naar de andere ver-

voeren. Dan ben je binnen een halfuur van Göttingen in Berlijn.

Eugen schudde ongelovig zijn hoofd.

Het was vreemd en onrechtvaardig, zei Gauß, typisch een voorbeeld van de erbarmelijke toevalligheid van het bestaan, dat je in een bepaalde tijd geboren werd en eraan vastzat, of je wilde of niet. Ten opzichte van het verleden gaf dat je een enorm voordeel, maar het maakte je tot een clown van de toekomst.

Eugen knikte slaperig.

Zelfs een verstand als het zijne, zei Gauß, zou in de oudheid of aan de oevers van de Orinoco tot niets in staat zijn geweest, terwijl elke domoor zich over tweehonderd jaar vrolijk over hem zou kunnen maken en baarlijke nonsens over zijn persoon kon verzinnen. Hij dacht na, noemde Eugen nog eens een mislukkeling en verdiepte zich in het boek. Terwijl hij las, staarde Eugen ingespannen uit het raam van de koets om zijn gekrenkte en van woede vertrokken gezicht te verbergen.

Deutsche Turnkunst ging over gymnastiektoestellen. Uitvoerig beschreef de auteur installaties die hij bedacht had om er klimoefeningen op te kunnen verrichten. Het ene noemde hij paard, een ander balk, weer een ander bok.

De kerel was niet goed wijs, zei Gauß, deed het raam open en gooide het boek naar buiten.

Het was zijn boek, riep Eugen.

Precies wat hij gedacht had, zei Gauß, sliep in en werd niet meer wakker tot de wisseling van paarden, 's avonds bij het grensstation.

Terwijl de oude paarden af- en nieuwe opgetuigd werden, aten zij aardappelsoep in een herberg. Een magere

man met een lange baard en ingevallen wangen, de enige gast buiten hen, nam het tweetal heimelijk vanachter de naburige tafel op. Het lichamelijke, zei Gauß, die tot zijn ergenis over turntoestellen gedroomd had, was werkelijk de bron van alle vernederingen. Hij had het altijd typerend voor Gods boosaardige humor gevonden dat een geest als de zijne in een ziekelijk lichaam zat opgesloten, terwijl een doorsnee-intellect als Eugen vrijwel nooit ziek werd.

Als kind had hij ernstige pokken gehad, zei Eugen. Hij had het bijna niet overleefd. Je kon de littekens nog zien!

Dat is waar, zei Gauß, dat was hij vergeten. Hij wees naar de postpaarden voor het raam. Eigenlijk was het wel komisch, dat rijke mensen twee keer zo lang over een reis deden als arme. Wie dieren van de post gebruikte, kon ze na elke etappe wisselen. Wie eigen paarden had, moest wachten tot ze uitgerust waren.

Nou en, vroeg Eugen.

Natuurlijk, zei Gauß, lijkt dat voor iemand die niet gewend is te denken vanzelfsprekend. Net als de situatie dat je als jongeman een stok draagt en als oude geen.

Een student draagt een knoestige stok, zei Eugen. Zo was het altijd geweest, en dat zou zo blijven.

Misschien, zei Gauß en glimlachte.

Ze lepelden zwiingend tot de gendarme van het grensstation binnenkwam en naar hun passen vroeg. Eugen gaf hem zijn geleidebiljet: een certificaat van het hof, waarin stond dat hij weliswaar student was maar dat er geen bezwaar tegen was dat hij onder begeleiding van zijn vader Pruisische grond zou betreden. De gendarme bekeek hem wantrouwend, controleerde de pas, knikte

en richtte zich tot Gauß. Die had niets.

Helemaal geen pas, vroeg de gendarme verbaasd, geen briefje, geen stempel, niets?

Hij had zoiets nog nooit nodig gehad, zei Gauß. Twintig jaar geleden had hij voor het laatst de grenzen van Hannover overschreden. Indertijd had hij geen problemen gehad.

Eugen probeerde uit te leggen wie zij waren, waar ze heen gingen en op wiens verzoek. De bijeenkomst van natuuronderzoekers, zei Eugen, vond plaats onder auspiciën van de kroon. Als hun eregast was zijn vader in zekere zin door de koning uitgenodigd.

De gendarme wou een pas.

Hij kon dat uiteraard niet weten, zei Eugen, maar zijn vader werd tot in de verste uithoeken van de wereld verzeerd, was lid van alle academies, werd vanaf zijn vroegste jeugd vorst der wiskundigen genoemd.

Gauß knikte. Er werd gezegd dat Napoleon omwille van hem van de beschieting van Göttingen had afgezien.

Eugen verbleekte.

Napoleon, herhaalde de gendarme.

Inderdaad, zei Gauß.

De gendarme vroeg, iets luider dan tevoren, om een pas.

Gauß legde zijn hoofd op zijn armen en verroerde zich niet. Eugen stootte hem aan, maar zonder resultaat. Hem maakte het niets uit, mompelde Gauß, hij wou naar huis, hem maakte het helemaal niets uit.

De gendarme plukte verlegen aan zijn pet.

Op dat moment bemoeide de man aan de andere tafel zich ermee. Aan dat alles zou een einde komen! Duits-

land zou vrij zijn, en brave burgers zouden ongehinderd leven en reizen, gezond van lichaam en geest, en ze zouden het zonder papierwinkel kunnen stellen.

Ongelovig vroeg de gendarme om zijn papieren.

Dat bedoel ik nou juist, riep de man en zocht in zijn zakken. Plotseling sprong hij op, gooide zijn stoel omver en rende naar buiten. De gendarme staarde enkele seconden naar de open deur voordat hij tot bezinning kwam en hem achternaliep.

Gauß tilde langzaam zijn hoofd op. Eugen stelde voor onmiddellijk verder te reizen. Gauß knikte en at zwijgend de rest van zijn soep. Het douanehuisje stond leeg, beide politiemannen hadden de achtervolging van de man met de baard ingezet. Eugen en de koetsier tilden gezamenlijk de slagboom op. Toen reden ze op Pruisische grond.

Gauß was nu opgemonterd, bijna vrolijk. Hij praatte over differentiaalmeetkunde. Het was nauwelijks te bevroeden waarheen de weg in de gekromde ruimten nog zou leiden. Hijzelf begreep het nog maar pas in grote lijnen, Eugen mocht blij zijn met zijn middelmatigheid, soms sloeg de angst je om het hart. Toen vertelde hij over zijn bittere jeugd. Hij had een harde vader gehad die hem afwees. Eugen mocht zich gelukkig prijzen. Gauß had al kunnen rekenen voordat hij zijn eerste woordjes zei. Een keer had zijn vader bij het natellen van zijn maandloon een fout gemaakt, waarop hij was gaan huilen. Toen zijn vader de fout hersteld had, was hij meteen opgehouden.

Eugen deed alsof hij onder de indruk was, hoewel hij wist dat het verhaal niet klopte. Eugens broer Joseph had het bedacht en verspreid. Inmiddels was het zijn vader zo

vaak ter ore gekomen dat hij erin was gaan geloven.

Gauß begon over het onderwerp toeval, de vijand van alle kennis die hij geprobeerd had uit te bannen. Van dichtbij gezien werd achter elke gebeurtenis het onnoemelijk fijne netwerk van de causaliteit zichtbaar. Als je genoeg afstand nam, kwamen de grote patronen tevoorschijn. Voor vrijheid en toeval moest je een positie in het midden kiezen, het was een kwestie van afstand. Begreep hij dat?

Zo ongeveer, zei Eugen vermoeid en keek op zijn zakhorloge. Het liep niet erg precies, maar het moest tussen halfvier en vijf uur 's ochtends zijn.

Maar de regels van de waarschijnlijkheid, ging Gauß verder, terwijl hij zijn handen tegen zijn pijnlijke rug drukte, golden niet altijd. Het waren geen natuurwetten, uitzonderingen waren mogelijk. Bijvoorbeeld een intellect als het zijne of de winst bij het kansspel die strijken-zet bij een of andere stommeling terecht kwam. Soms vermoedde hij zelfs dat ook de wetten van de fysica alleen maar statistische waarde hadden, dus uitzonderingen toestonden: spoken of gedachtelezen.

Eugen vroeg of hij dat serieus meende.

Dat wist hij zelf niet, zei Gauß, sloot zijn ogen en viel in een diepe slaap.

Ze bereikten Berlijn de volgende dag aan het eind van de middag. Duizenden kleine huisjes zonder middelpunt en zonder enige ordening, een uitdijende nederzetting op de moerassigste plek van Europa. Men was juist begonnen met de bouw van luisterrijke gebouwen: een dom, enkele paleizen, een museum voor de vondsten van Humboldts grote expeditie.

Over een paar jaar, zei Eugen, werd dit hier een me-

tropool zoals Rome, Parijs of Sint-Petersburg.

Nooit, zei Gauß. Een rotstad!

De koets ratelde over de slechte bestrating. Tweemaal werden de paarden door grommende honden opgeschrikt, in de zijstraten bleven de wielen bijna in het natte zand steken. Hun gastheer woonde in het Packhof nummer vier, midden in de stad, vlak achter het bouwterrein van het nieuwe museum. Om te voorkomen dat ze het adres zouden missen, had hij met een dunne pen een heel nauwkeurige situatieschets getekend. Iemand moest hen van veraf gezien en aangekondigd hebben, want enkele seconden nadat ze de binnenplaats op gereden waren, vloog de huisdeur open en kwamen vier mannen hen tegemoet.

Alexander von Humboldt was een kleine, oude heer met sneeuw wit haar. Achter hem kwamen een secretaris met opengeslagen schrijfblok, een bode in livrei en een jongeman met bakkebaarden die een statief met een houten kast droeg. Alsof ze gerepeteerd hadden, stelden zij zich in het gelid op. Humboldt strekte zijn armen naar het portier van de koets uit.

Er gebeurde niets.

Binnen in het voertuig hoorden ze heftig praten. Nee, riep iemand, nee! Een doffe klap klonk, dan voor de derde keer: nee! En vervolgens een tijdje niets.

Eindelijk klapte de deur open en Gauß stapte voorzichtig op het plaveisel. Hij deinsde achteruit toen Humboldt hem bij zijn schouders pakte en riep welk een eer het was, wat een groots moment voor Duitsland, de wetenschap en hemzelf.

De secretaris noteerde, de man achter het houten kistje siste: nu!

Humboldt verstarde. Dat was de heer Daguerre, fluisterde hij zonder zijn lippen te bewegen. Een beschermeling van hem die aan een apparaat werkte dat het moment op een lichtgevoelige zilverjodidelaag zou vastleggen en aan de vliedende tijd ontrukken. Alstublieft in geen geval bewegen!

Gauß zei dat hij naar huis wou.

Het is maar één moment, fluisterde Humboldt, ongeveer vijftien minuten, ze hadden werkelijk grote vorderingen gemaakt. Kortgeleden had het nog veel langer geduurd, bij de eerste pogingen had hij gedacht dat zijn rug het niet zou uithouden. Gauß wilde zich loswrikken, maar de kleine, oude man hield hem met verbazingwekkende kracht vast en mompelde: de koning verwittigen! De bode was al weggerend! Vervolgens, omdat het hem kennelijk juist te binnen schoot: aantekening, mogelijkheid van robbenteelt in Warnemünde onderzoeken, de omstandigheden lijken gunstig, mij morgen voorleggen! De secretaris noteerde.

Eugen, die nu pas licht hinkend uit de koets stapte, verontschuldigde zich voor het late uur van aankomst.

Hier kende men geen vroeg of laat, mompelde Humboldt. Hier werd alleen maar gewerkt, en dat ging door. Gelukkig had men nog licht. Niet bewegen!

Een politiemans betrad de binnenplaats en vroeg wat er gaande was.

Straks, siste Humboldt met op elkaar geperste lippen.

Dit was een samenscholing, zei de politiemans. Of ze gingen meteen uit elkaar, of hij zou zijn plicht als ambtenaar vervullen.

Hij was kamerheer, siste Humboldt.

Wat zegt u? De politieman boog zich voorover.

Kamerheer, herhaalde Humboldts secretaris. Lid van het hof.

Daguerre verzocht de politieman uit beeld te gaan.

Met gefronst voorhoofd stapte de politieman achteruit. Ten eerste kon iedereen dat wel zeggen, ten tweede gold het samenscholingsverbod voor iedereen. En hij daar, hij wees op Eugen, was kennelijk student. Dat maakte het uitermate hachelijk.

Als hij niet meteen maakte dat hij wegkwam, zei de secretaris, zou hij moeilijkheden krijgen die hij zich niet eens kon voorstellen.

Zo spreek je niet tegen een ambtenaar, zei de politieman aarzelend. Hij gaf hun vijf minuten.

Gauß kreunde en rukte zich los.

O nee, riep Humboldt.

Daguerre stampvoette. Nu was het moment voor altijd verloren!

Zoals alle andere, zei Gauß kalm. Zoals alle andere.

En inderdaad: toen Humboldt nog dezelfde nacht, terwijl Gauß in de kamer ernaast zó hard snurkte dat men het in de hele woning hoorde, de belichte koperplaat met een loep onderzocht, zag hij helemaal niets. En pas na een tijdje meende hij een wirwar van spookachtige omtrekken te onderscheiden, de wazige tekening van iets wat eruitzag als een landschap onder water. In het midden een hand, drie schoenen, een schouder, de omslag van een uniformmouw en het onderste stuk van een oor. Of toch niet? Zuchtend gooide hij de plaat het raam uit en hoorde haar dof op de grond van de binnenplaats terechtkomen. Seconden later was hij haar, zoals alles wat hem ooit niet gelukt was, vergeten.

DE ZEE

Alexander von Humboldt was in heel Europa beroemd vanwege een expeditie naar de tropen die hij vijfentwintig jaar eerder ondernomen had. Hij was in Nieuw-Spanje, Nieuw-Granada, Nieuw-Barcelona, Nieuw-Andalusië en de Verenigde Staten geweest, had het natuurlijke kanaal tussen de Orinoco en de Amazone ontdekt, de hoogste berg van de bekende wereld beklommen, duizenden planten en honderden dieren verzameld, sommige levend, de meeste dood, had met papegaaien gesproken, lijken opgegraven, alle rivieren, bergen en meren gemeten die hij op zijn weg tegenkwam, was in elk gat in de grond gekropen en had meer bessen geproefd en in meer bomen geklommen dan iemand zich maar kon voorstellen.

Hij was de jongste van twee broers. Hun vader, een welgestelde man van lage adel, was vroeg gestorven. Zijn moeder had bij niemand minder dan Goethe inlichtingen ingewonnen over de manier waarop haar zonen dienden te worden opgevoed. Twee gebroeders, antwoordde die, een paar in wie de veelvuldigheid van het menselijk streven zo adequaat tot uitdrukking kwam, waarin dus ook de rijke mogelijkheden tot daad en genot op de meest voorbeeldige wijze werkelijkheid waren geworden, waren waarachtig een schouwspel dat ervoor geschapen leek het gevoel met hoop en de geest met verlerlei overwegingen te vervullen.

Geen mens begreep die zin. De moeder niet, haar majordomus Kunth niet, een mager heerschap met grote oren. Hij meende te begrijpen, zei Kunth ten slotte, dat het om een experiment ging. De een moest tot een man van de cultuur worden opgeleid, de ander tot man van de wetenschap.

Maar wie tot wat?

Kunth dacht na. Hij haalde zijn schouders op en stelde kop of munt voor.

Vijftien duurbetaalde experts hielden colleges op universiteitsniveau. Voor de jongere broer chemie, fysica en wiskunde, voor de oudere talen en literatuur, voor beiden Grieks, Latijn en filosofie. Twaalf uur per dag, elke dag van de week, zonder pauze of vakantie.

De jongere broer, Alexander, was zwijgzaam en zwakkelijk, hij moest tot alles aangespoord worden, hij behaalde matige cijfers. Wanneer men hem zijn gang liet gaan, dwaalde hij door de bossen, verzamelde kevers en rubriceerde ze volgens zelfbedachte systemen. Op zijn negende bouwde hij de door Benjamin Franklin uitgevonden bliksemafleider na en bevestigde die op het dak van het kasteel, dat zij in de buurt van de hoofdstad bewoonden. Het was de tweede in heel Duitsland; de andere stond in Göttingen op het dak van de natuurkunde-professor Lichtenberg. Alleen op deze twee plaatsen was men veilig voor de hemel.

De oudere broer zag eruit als een engel. Hij kon praten als een dichter en schreef al jong wijsneuzige brieven aan de beroemdste mannen van het land. Iedereen die hem ontmoette was dolenthousiast. Op zijn dertiende beheerste hij twee talen, op zijn veertiende vier, op zijn vijftiende zeven. Hij had nog nooit straf gehad, nie-

mand kon zich herinneren dat hij ooit iets fout had gedaan. Met de Engelse gezant voerde hij gesprekken over handelspolitiek, met de Franse over het gevaar van oproer.

Een keer sloot hij zijn jongere broer op in een kast in een afgelegen kamer. Toen een bediende de kleine jongen daar de volgende dag half bewusteloos vond, beweerde hij dat hij zichzelf had ingesloten; hij wist dat niemand de waarheid zou hebben geloofd. Een andere keer ontdekte de jongen wit poeder in zijn eten. Hij wist genoeg van chemie om te zien dat het rattenkruit was. Met trillende handen schoof hij het bord weg. Van de andere kant van de tafel keek de oudste hem goedkeurend met ondoorgrondelijk lichte ogen aan.

Niemand kon ontkennen dat het spookte in het kasteel. Niets spectaculairs, alleen maar stappen in lege gangen, kindergehuil dat uit het niets kwam en soms een schimmige heer die met krakende stem vroeg of ze schoenveters, kleine speelgoedmagneten of een glas limonade van hem wilden kopen. Enger dan de geesten waren de verhalen over hen: Kunth gaf de beide jongens boeken te lezen over monniken, open graven, handen die uit de diepte omhoogstaken, in de onderwereld gebrouwen elixers en seances waarbij doden tot toehoorders spraken die van schrik verstijfden. Zulke dingen raakten net in de mode en waren nog zo nieuw dat de ontzetting niet door gewenning werd afgezwakt. Het was nodig, legde Kunth uit, de confrontatie met het duister maakte deel uit van het volwassen worden, wie geen ervaring met metafysische angst had opgedaan, werd nooit een Duitse man. Een keer stuitte zij op een verhaal over Aguirre de waanzinnige, die zijn koning af-

gezworen en zichzelf tot keizer benoemd had. In een onwaarschijnlijke, nachtmerrieachtige tocht waren hij en zijn mannen over de Orinoco gevaren, op de oever waarvan het kreupelhout zo dicht was dat ze niet aan land konden gaan. Vogels krijsten in talen van uitgestorven volkeren, en wanneer je omhoogkeek weerspiegelde de hemel steden die zichtbaar niet door mensenhanden gebouwd waren. Nog altijd waren er nauwelijks onderzoekers in die streek doorgedrongen, en een betrouwbare landkaart was er niet.

Maar hij zou het doen, zei de jongere broer. Hij zou erheen reizen.

Ongetwijfeld, antwoordde de oudere.

Hij bedoelde het serieus!

Dat was duidelijk, zei de oudere en riep een bediende om dag en uur te bevestigen. Ooit zou men blij zijn dat dit ogenblik was vastgelegd.

Fysica en filosofie kregen zij van Marcus Herz, modelleerling van Immanuel Kant en echtgenoot van de om haar schoonheid beroemde Henriette. Hij goot twee stoffen in een glazen bokaal: na korte tijd veranderde de vloeistof opeens van kleur. Hij liet waterstof uit een buisje stromen, hield een vlam bij het uiteinde en jubelend schoot het vuur omhoog. Een halve gram, zei hij, en een vlam van twaalf centimeter hoog. Als dingen je schrik aanjoegen, was het een goed idee ze te meten.

In Henriettes salon was er eens in de week een treffen van ontwikkelde lieden. Ze praatten over God en hun gevoelens, plengden wat tranen, schreven elkaar brieven en noemden zichzelf de Deugdenbond. Niemand wist meer wie de naam bedacht had. Hun gesprekken moesten voor de buitenwereld geheim blijven; maar an-

dere leden van de bond diende men over alles wat zich in de ziel afspeelde ernstig en uitvoerig in te lichten. Als zich in de geest niets afspeelde, moest je iets bedenken. De twee broers waren de jongsten. Ook dit was nodig, zei Kunth, en ze mochten geen bijeenkomst missen. Het was goed voor de ontwikkeling van het hart. Hij moedigde hen aan brieven aan Henriette te schrijven. Als in vroege levensfasen het gevoelsleven verwaarloosd werd, kon dat later onaangename gevolgen hebben. Het sprak vanzelf dat elk schrijven eerst aan hem moest worden voorgelegd. Zoals te verwachten was, waren de brieven van de oudere broer de beste.

Henriette antwoordde hun op hoffelijke en ernstige toon, in een onzeker kinderlijk handschrift. Zij was zelf pas negentien. Een boek dat de jongste haar gestuurd had, kwam ongelezen terug: *L'homme machine* van La Mettrie. Het werk was verboden, een weerzinwekkend pamflet. Ze kon het niet over haar hart verkrijgen het zelfs maar te openen.

Dat betreurde hij, zei de jongere broer tegen de oudere. Het was een opmerkelijk boek. De auteur beweerde in alle ernst dat de mens een machine was, een automatisch handelend, uitermate vernuftig in elkaar stekend apparaat.

En zonder ziel, antwoordde de oudste. Ze liepen door het slotpark, er lag een laagje sneeuw op de kale bomen.

Nee, sprak de jongste hem tegen. Met een ziel. Met intuïtieve gevoelens en poëtische zin voor ruimte en schoonheid. Maar de ziel zelf was slechts een deel, zij het wel het meest gecompliceerde deel van de machinerie. En hij vroeg zich af of dat niet in overeenstemming met de waarheid was.

Alle mensen machines?

Misschien niet allemaal, zei de jongste peinzend. Wij wel.

De vijver was bevroren, de late namiddagschemering kleurde sneeuw en ijspegels blauw. Hij moest hem iets vertellen, zei de oudste. Ze maakten zich zorgen om hem. Zijn zwijgzame aard, zijn gesloten karakter. De trage voortgang in de studie. Met hen beiden stond of viel een groot experiment. Geen van hen had het recht zijn eigen gang te gaan. Hij aarzelde even. Het ijs was trouwens heel sterk.

Echt waar?

Jazeker.

De jongere knikte, haalde adem en stapte op het ijs. Hij vroeg zich af of hij Klopstocks schaatsode zou voordragen. Met brede armbewegingen gleed hij naar het midden. Hij draaide om zijn as. Zijn broer stond licht achterover gebogen op de kant naar hem te kijken.

Opeens was het stil. Hij zag niets meer en door de kou raakte hij bijna buiten bewustzijn. Toen pas begreep hij dat hij onder water was. Hij spartelde. Zijn kop stootte tegen iets hards, het ijs. Zijn bontmuts raakte los en dreef weg, zijn haren gingen overeind staan, zijn voeten raakten hard de bodem. Zijn ogen waren inmiddels aan het donker gewend geraakt. Gedurende een ogenblik zag hij een verstard landschap: trillende halmen, daarboven gewassen, doorzichtig als sluiers, een enkele vis, zojuist nog te zien en nu weer weg, alsof het gezichtsbedrog was. Hij maakte zwembewegingen, steeg op en knalde weer tegen het ijs. Hij besepte dat hij nog maar enkele seconden te leven had. Hij greep om zich heen en juist toen hij geen lucht meer had, zag hij een don-

kere vlek boven zich, het gat; hij werkte zich omhoog, ademde in en uit en spuugde, de scherpe rand van het ijs sneed in zijn handen, hij hees zich op, liet zich voorover vallen, trok zijn benen eruit en lag snikkend naar adem te happen. Hij draaide zich op zijn buik en tijgerde naar de kant. Zijn broer stond daar nog net zo als tevoren, achterover gebogen, handen in de zakken, zijn muts over zijn gezicht getrokken. Hij stak zijn hand uit en hielp hem op de been.

's Nachts kwam de koorts. Hij hoorde stemmen en wist niet of ze bij gedaanten in zijn droom hoorden of bij de mensen die om zijn bed stonden, en nog steeds voelde hij de kou van het ijs. Een man liep met grote passen heen en weer door de kamer, waarschijnlijk de dokter, en zei: neem een beslissing, slagen of niet is een besluit, je hoeft alleen maar vol te houden, nietwaar? Maar toen hij daarop antwoord wilde geven, herinnerde hij zich niet meer wat er gezegd was, in plaats daarvan zag hij een zich wijd uitstreckende zee onder een hemel vol elektrische flikkeringen, en toen hij zijn ogen weer opendeed was het middag, twee dagen later, de winterzon hing bleek in het raam en zijn koorts was gezakt.

Van nu af aan werden zijn cijfers beter. Hij werkte geconcentreerd en nam de gewoonte aan bij het nadenken zijn vuisten te ballen alsof hij een vijand te lijf moest. Hij was veranderd, schreef Henriette hem, hij maakte haar nu een beetje bang. Hij vroeg of hij een nacht in de lege kamer mocht doorbrengen waaruit men 's nachts het vaakst geluiden hoorde komen. De volgende ochtend was hij bleek en stil, en dwars over zijn voorhoofd liep de eerste plooi.

Kunth besliste dat de oudere broer rechten en de jon-

gere staathuishoudkunde ging studeren. Natuurlijk reisde hij met hen mee naar de universiteit van Frankfurt aan de Oder, begeleidde hen naar de colleges en hield hun vorderingen bij. Het was geen goede universiteit. Als iemand niets kon en doctor wilde worden, schreef de oudere aan Henriette, kon hij gerust komen. Ook was er om redenen die niemand kende meestal een grote hond in het instituut, die zich veel krabde en geluiden maakte.

Bij de botanicus Wildenow zag de jongere voor het eerst gedroogde tropische planten. Hun uitsteeksels leken voelhorens, de knoppen zagen eruit als ogen en de bladeren voelden aan als mensenhuid. Hij kende ze uit zijn dromen. Hij sneed ze aan stukken, maakte zorgvuldige schetsen, onderzocht hun reactie op zuren en basen en maakte er keurige preparaten van.

Hij wist nu, zei hij tegen Kunth, waarmee hij zich bezig wilde houden. Met het leven.

Dat kon hij niet toestaan, zei Kunth. Je had op de wereld andere taken dan er alleen maar te zijn. Leven alleen was geen inhoud van het bestaan.

Zo bedoelde hij het niet, antwoordde hij. Hij wilde het leven onderzoeken, de vreemde hardnekkigheid begrijpen waarmee het zich over de hele aardbol verspreidde. Daar wilde hij achter zien te komen!

Dus mocht hij blijven en bij Wildenow studeren. Het volgende semester veranderde de oudere broer van universiteit. Terwijl hij aan de universiteit van Göttingen zijn eerste vrienden vond, voor het eerst alcohol dronk en een vrouw aanraakte, schreef de jongere zijn eerste wetenschappelijke werkstuk.

Goed, zei Kunth, maar nog niet goed genoeg om on-

der de naam Humboldt gedrukt te worden. Met publiceren moesten ze nog wachten.

In de vakantie bezocht hij zijn oudere broer. Tijdens een ontvangst van de Franse consul leerde hij de wiskundige Kästner kennen, diens vriend Hofrat Zimmermann en de belangrijkste experimentele fysicus van Duitsland, professor Georg Christoph Lichtenberg. Die gaf hem een slap handje en keek, gebocheld maar met een gaaf gezicht, een bundel vlees en intellect, geamuseerd langs hem heen. Humboldt vroeg hem of het waar was dat hij aan een roman werkte.

Ja en nee, antwoordde Lichtenberg met een blik alsof hij iets zag waarvan Humboldt zelf geen flauw benul had. Het werk heette *Over Gunkel*, ging nergens over en kwam hoegenaamd niet vooruit.

Het schrijven van een roman, zei Humboldt, leek hem de koninklijke weg om het vluchtigste in het heden voor de toekomst vast te leggen.

Aha, zei Lichtenberg.

Humboldt bloosde. Dus was het een ijdele onderneming wanneer een auteur, zoals nu kennelijk mode was, een al voorbij verleden tot plaats van handeling nam.

Lichtenberg bekeek hem met dichtgeknepen ogen. Nee, zei hij toen. En ja.

Op de terugweg zagen de broers een tweede, net iets grotere zilveren schijf naast de net opgekomen maan. Een heteluchtballon, legde de oudere uit. Pilâtre de Rozier, medewerker van de Montgolfiers, verbleef momenteel in het naburige Braunschweig. De hele stad praatte erover. Weldra zouden alle mensen de lucht in gaan.

Maar ze zouden het niet willen, zei de jongere. Ze waren veel te bang.